

Борнос В.Г.

доктор економічних наук,
професор кафедри фінансів і кредиту
Сумського державного університету

РЕЗУЛЬТАТИ МОНІТОРИНГУ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Стаття присвячена висвітленню результатів емпіричній реалізації моніторингу економічних систем. Визначено рівень складових фінансової безпеки держави. Досліджено динаміку стану фінансової безпеки України.

Ключові слова: фінансова безпека, економічна система, моніторинг, складові фінансової безпеки, макроекономічний рівень.

Борнос В.Г. РЕЗУЛЬТАТЫ МОНИТОРИНГА ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМ

Статья посвящена эмпирической реализации мониторинга экономических систем. Определен уровень составляющих финансовой безопасности государства. Исследована динамика состояния финансовой безопасности Украины.

Ключевые слова: финансовая безопасность, экономическая система, мониторинг, составляющие финансовой опасности, макроэкономический уровень.

Boronos V.G. THE RESULTS OF MONITORING OF ECONOMIC SYSTEMS' FINANCIAL SECURITY

The article is devoted to the results of monitoring of economic systems. The level of components of financial security was identified. The dynamics of the financial security of Ukraine were studied

Keywords: financial security, economic system, monitoring, components of financial security, macroeconomic level.

Постановка проблеми. За сучасних економічних умов актуалізується необхідність гарантування фінансової безпеки через збереження цілісності фінансової системи, забезпечення її стійкості до фінансових шоків та дисбалансів у розрізі економічних систем різних рівнів ієрархії (держави, регіонів і підприємств). Визначення деструктивних факторів, що впливають на рівень фінансової безпеки, для вчасного їх нівелювання можливе за умов реалізації моніторингу. Актуальність висвітленої проблеми полягає в формуванні за результатами моніторингу інформаційного підґрунтя, кількісна і якісна інтерпретація якого б надала можливість своєчасно реагувати на зміни фінансової системи, приймати оперативні рішення щодо нівелювання загрозливих чинників її фінансової безпеки на макро-, мезо- і мікроекономічних рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження фінансової безпеки у розрізі держави, регіонів та підприємств, проводилися рядом вітчизня-

них учених-економістів, серед яких Ареф'єва О.В., Барановський О.І., Кузенко Т.Б., Лаврова Ю.В., Медведева І.Б., Підхоний О.М., Погосова М.Ю., Пойда-Носик Н.Н., Сухоруков А.І. та ін. Питання моніторингу фінансової безпеки висвітлені у працях Горячевої К.С., Дурневої О.М., Каркавчука В.В., Коца Г.П., Миколайчук А.Б., Папехіна Р.С. та ін. Однак, питання моніторингу фінансової безпеки економічних систем на макро-, мезо- і мікроекономічних рівнях вирішені не були.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд проблеми реалізації моніторингу економічної системи на підґрунті кількісної оцінки, основні положення якої полягають у визначенні складових фінансової безпеки, їх індикаторів і моделі організації моніторингу фінансової безпеки економічних систем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під економічною системою розуміється сукупність взаємопов'язаних і відповідним чином упорядкованих елементів економіки, що утворюють певну ціліс-

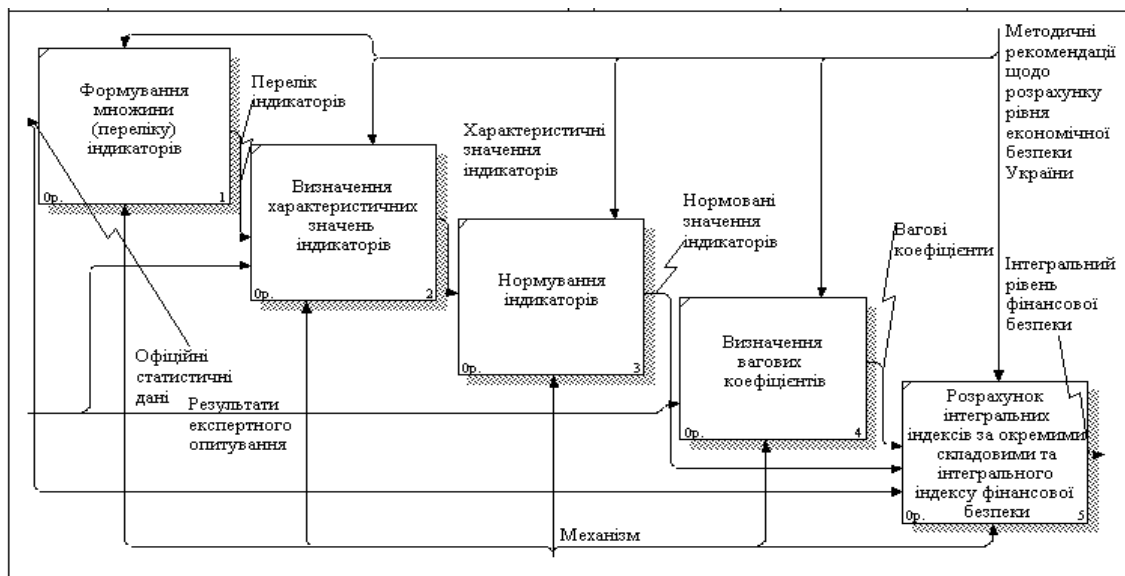

Рис. 1. Перший рівень декомпозиції моделі організації моніторингу фінансової безпеки економічних систем на макроекономічному рівні

ність, економічну структуру суспільства [1, с. 68]. Функціонування економічних суб'єктів відбувається на макро- (держава, міжнародні організації, державні агенти) і мікрорівнях (домогосподарства, юридичні, фізичні особи та ін.) [2]. В даному дослідженні представлені результати моніторингу економічної системи на макроекономічному рівні.

Фінансова безпека макроекономічної системи (держави) є важливою складовою частиною економічної безпеки держави, що базується на незалежності, ефективності і конкурентоспроможності фінансово-кредитної сфери України, яка відображається через систему критеріїв і показників її стану, що характеризують збалансованість фінансів, достатню лік-

відність активів і наявність необхідних грошових і золотовалютних резервів [3]. Складовими фінансової безпеки на макроекономічному рівні, згідно із [4], визначено бюджетну, грошово-кредитну, банківську, валютну, боргову безпеку та безпеку небанківського фінансового ринку.

Моніторинг фінансової безпеки [5] надає кількісну оцінку та постійне виявлення стану, при якому відбувається відхилення фактичних значень індикаторних показників із пороговими та подальшу розробку заходів щодо приведення їх у відповідність.

Моніторинг стану фінансової безпеки, як показали дослідження змісту наукових праць [6, 7, 8], передбачає заходи зі спостереження, систематизації,

Таблиця 1

Вагові коефіцієнти для розрахунку субіндексів фінансової безпеки та інтегрального показника фінансової безпеки

Складова фінансової безпеки (ваговий коефіцієнт)	№ п/п	Показники	Ваговий коефіцієнт
Банківська безпека (0,1723)	1.1	Частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України, %	0,1510
	1.2	Співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті, %	0,1425
	1.3	Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %	0,1371
	1.4	Співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів, разів	0,1487
	1.5	Рентабельність активів, %	0,1496
	1.6	Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань, %	0,1359
	1.7	Частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи, %	0,1351
Безпека небанківського фінансового ринку (0,1068)	2.1	Рівень проникнення страхування (страхові премії до ВВП), %	0,3496
	2.2	Рівень капіталізації лістингових компаній, % ВВП	0,3295
	2.3	Рівень волатильності індексу ПФТС, кількість критичних відхилень (-10 відсотків)	0,1278
	2.4	Частка надходжень страхових премій трьох найбільших страхових компаній у загальному обсязі надходжень страхових премій (крім страхування життя), %	0,1931
Боргова безпека (0,1746)	3.1	Відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП, %	0,2195
	3.2	Відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП, %	0,2214
	3.3	Середньозважена дохідність ОВДП на первинному ринку, %	0,1830
	3.4	Індекс ЕМВІ+Україна	0,1778
	3.5	Відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу, %	0,1983
Бюджетна безпека (0,2023)	4.1	Відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП, %	0,2671
	4.2	Дефіцит/профіцит бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління, відсотків ВВП	0,2482
	4.3	Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, відсотків	0,2203
	4.4	Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, %	0,2644
Валютна безпека (0,1686)	5.1	Індекс зміни офіційного курсу національної грошової одиниці до долара США, середній за період	0,1775
	5.2	Різниця між форвардним і офіційним курсом гривні, гривень	0,1505
	5.3	Валові міжнародні резерви України, місяців імпорту	0,1801
	5.4	Частка кредитів в іноземній валюті в загальному обсязі наданих кредитів, %	0,1496
	5.5	Сальдо купівлі-продажу населенням іноземної валюти, млрд. доларів США	0,1657
	5.6	Рівень доларизації грошової маси, %	0,1767
Грошово-кредитна безпека (0,1753)	6.1	Питома вага готівки поза банками в загальному обсязі грошової маси (M0/M3), %	0,1615
	6.2	Різниця між процентними ставками за кредитами, наданими депозитними корпораціями у звітному періоді, та процентними ставками за депозитами, залученими депозитними установами (крім Національного банку), відсоткових пунктів	0,1697
	6.3	Рівень середньозваженої процентної ставки за кредитами, наданими депозитними корпораціями (крім Національного банку) в національній валюті, відносно індексу споживчих цін, відсоткових пунктів	0,1725
	6.4	Частка споживчих кредитів, наданих домогосподарствам, в загальній структурі кредитів, наданих резидентам	0,1523
	6.5	Питома вага довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів (скорегований на курсову різницю), %	0,1697
	6.6	Загальний обсяг вивезення фінансових ресурсів за межі країни, млрд. доларів США	0,1743

(систематизовано та сформовано за [4])

аналізу, оцінки та прогнозування. Найбільш важливим серед згадуваних виявлено етап оцінки стану фінансової безпеки держави, адже лише за достовірними результатами оцінювання можливо провести якісний аналіз та спрогнозувати подальший розвиток досліджуваного явища. Визначення рівня фінансової безпеки України регламентується Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 року № 1277, який затверджує Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [4]. На підґрунті аналізу інституційного забезпечення фінансової безпеки та наукових джерел було сформовано модель організації оцінювання фінансової безпеки економічних систем на прикладі макроекономічного рівня в процесі її моніторингу у нотатції IDEF0 (рис. 1).

Оцінювання стану фінансової безпеки відбуваються у декілька етапів, наведених нижче [4, 7].

Етап 1. Формування множини індикаторів

Етап 2. Визначення характеристичних значень індикаторів

Етап 3. Нормування індикаторів

Етап 4. Визначення вагових коефіцієнтів

Етап 5. Розрахунок інтегральних індексів за окремими сферами економіки та інтегрального індексу економічної безпеки в цілому

Реалізація першого етапу передбачає виділення найбільш суттєвих показників, які впливають на рівень фінансової безпеки економічної системи макроекономічного рівня, відображають стан її складових та підкріплені офіційними статистичними даними.

Визначення характеристичних значень відбувається у розрізі кожного показника фінансової безпеки та вимірюється у діапазоні від 0 до 1 [4], поділяється на 5 інтервалів та здійснюється на другому етапі оцінювання:

$$[y_0, u_{\text{крит}}]; [u_{\text{крит}}; y_{\text{небезп}}]; [y_{\text{нездв}}; y_{\text{здв}}]; [y_{\text{здв}}; y_{\text{опт}}], \quad (1)$$

де y_0 – значення індикатора, яке характеризується як мінімальний або абсолютно небезпечний рівень економічної безпеки та за якого рівень економічної безпеки дорівнює 0; $u_{\text{крит}}$ – значення індикатора, яке характеризується як критичний рівень економічної безпеки та за якого рівень економічної безпеки дорівнює 0,2, або 20% оптимального значення; $y_{\text{небезп}}$ – значення індикатора, яке характеризується як небезпечний рівень економічної безпеки та за якого рівень економічної безпеки дорівнює 0,4, або 40% оптимального значення; $y_{\text{нездв}}$ – значення індикатора, яке характеризується як незадовільний рівень економічної безпеки та за якого рівень економічної безпеки дорівнює 0,6, або 60% оптимального значення; $y_{\text{здв}}$ – значення індикатора, яке характеризується як задовільний рівень економічної безпеки та за якого рівень економічної безпеки дорівнює 0,8, або 80% оптимального значення; $y_{\text{опт}}$ – значення індикатора, яке характеризується як оптимальний рівень економічної безпеки та за якого рівень економічної безпеки дорівнює 1, тобто дорівнює оптимальному значенню.

Нормування індикаторів в перебігу наступного етапу відбувалося за допомогою лінійної функції таким чином, що характеристичні значення індикаторів потрапили в зіставні за величиною інтервали, відповідно до положень методичних рекомендацій [4]. Перехід від абсолютних до нормованих значень індикаторів дозволив провести вимірювання індикаторів за шкалою від 0 до 1. Розраховані нормовані значення індикаторів характеризують ступінь наближення до оптимального значення – 1. Вагові значення складових фінансової безпеки економічної

системи на макроекономічному рівні визначені в методиці [4] і були розраховані на основі результатів експертного опитування (табл. 1).

Інтегральний індекс фінансової безпеки визначається ієрархічно: на нижньому рівні – індекси за окремими складовими (бюджетною, валютною, борговою, грошово-кредитною, банківською безпекою та безпекою небанківського фінансового ринку); на верхньому – узагальнений індекс. За кожною складовою фінансової безпеки України проводиться розрахунок інтегрального індикатора як сума добутоків розрахованих значень показників на їх ваговий коефіцієнт:

$$I_m = \sum_{i=1}^n d_i y_i, \quad (2)$$

де I_m – агрегований показник m -ї складової фінансової безпеки України; (m приймає значення з інтервалу [1; 6]); d_i – визначений за методом експертних оцінок ваговий коефіцієнт, який характеризує розмір внеску в інтегральний індекс i -го індикатора; y_i – нормоване значення i -го індикатора [4].

Інтегральний індикатор стану фінансової безпеки України визначається перемноженням значень вагових коефіцієнтів:

$$I = \sum_m d_m I_m, \quad (3)$$

де I – узагальнюючий інтегральний індикатор стану фінансової безпеки України;

d_m – визначений за методом експертних оцінок ваговий коефіцієнт, розмір внеску в інтегральний індекс агрегованого показника m -ї складової фінансової безпеки України [4].

Результати розрахунку інтегральний індикатор стану фінансової безпеки України, отримані на останньому етапі моніторингу, представлено в табл. 2. і на рис. 2.

Таблиця 2

Результат реалізації останнього етапу моніторингу фінансової безпеки економічної системи макроекономічного рівня

Період	Інтегральний показник рівня складових фінансової безпеки					
	Банківська безпека	Безпека небанківського фінансового ринку	Боргова безпека	Бюджетна безпека	Валютна безпека	Грошово-кредитна безпека
2007	0,60	0,674748	0,72	0,94	0,79	0,59
2008	0,53	0,36775	0,61	0,93	0,46	0,37
2009	0,23	0,410862	0,45	0,49	0,48	0,61
2010	0,24	0,423068	0,43	0,36	0,69	0,68
2011	0,31	0,378574	0,45	0,69	0,70	0,66
2012	0,47	0,384481	0,39	0,42	0,70	0,65
2013	0,51	0,515541	0,36	0,38	0,47	0,63

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, емпірична реалізація моніторингу фінансової безпеки економічних систем була проведена на макроекономічному рівні і дозволила дослідити стан фінансової безпеки України. Визначена динаміка засвідчила турбулентність розвитку вітчизняної фінансової системи та зниження рівня фінансової безпеки на кінець досліджуваного періоду. Погіршення стану у 2013 р. порівняно з 2007 р. спостерігається за усіма складовими фінансової безпеки окрім грошово-кредитної.

Існування інтегрального показника фінансової безпеки України, значення якого було отримано за результатами моніторингу, створює інформаційні передумови для регулювання економіки.

Рис. 2. Візуалізація результатів моніторингу фінансової безпеки України

Реалізація стабілізаційних заходів, на підґрунті результатів моніторингу, може бути покращеною за рахунок інформації щодо стану фінансової безпеки, її складових і дозволить оперативно визначати деструктивні чинники впливу на фінансову систему держави, що призведе до зниження вірогідності настання економічних криз.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Економічна енциклопедія: у трьох томах. Т. 3 / Редкол.: С. В. Мочерний (відпов. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 952 с.
2. Лисеный Е.В. Влияние экономических субъектов и экономических законов на формирование экономических функций государства / Е.В. Лисеный // Економіка і регіон № 1(32) – 2012 – ПолтНТУ. – С. 68-74.
3. Барановський О. І. Фінансова безпека: монографія; Інститут економічного прогнозування / О. І. Барановський. – К.: Фенікс, 1999. – 338 с.
4. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: наказ від 29.10.2013 р. № 1277 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=Metodic+hniRekomendatsii&showArchive=true&showAllArchive=True>
5. Ареф'єв В.О. Управління формуванням фінансової безпеки підприємств: автореферат дис. канд. екон. наук: 08.00.04 / В. О. Ареф'єв; Укр. держ. акад. залізн. трансп. – Х.: [б. и.], 2012. – 20 с.
6. Каркавчук В.В. Математичне моделювання управління фінансовою безпекою підприємств в Україні: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.11 / В.В. Каркавчук; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2010. – 20 с.
7. Миколайчук А.Б. Методичний підхід до прогнозування рівня фінансової безпеки держави в системі моніторингу / А.Б.Миколайчук // Вісник економіки транспорту і промисловості – 2012. – № 38. – С.81–86.
8. Сусіденко О.В. Формування системи забезпечення фінансової безпеки підприємства: дис. канд. екон. наук: 08.00.04 [Електронний ресурс] / О.В. Сусіденко. – 220 с. – Режим доступу: <http://www.khnu.km.ua/root/res/2-21-15-10.pdf>.